

תנועה בחסידות תולדות אהרן. למצלמים אין קשר לכתיבה | צילום: AFP

יהדות והגות דמויות

"אחת הנשים אמרה לי 'אני מלכה': החוקרת שצללה לחסידות הסגורה ביותר

"אחת הנשים אמרה לי 'אני מלכה': החוקרת שצללה לחסידות הסגורה ביותר

משה ליפשיץ שבת ספר ראשון ג' בתשרי ה'תשפ"ו 15:25 | 25.09.2025

המשימה המחקרית שד"ר סימה זלצברג-בלאק קיבלה על עצמה לא הייתה קלה: לחדור מעבר לחומותיה של שכונת מאה שערים, ולשוחח עם נשות תולדות אהרן, אחת החסידויות השמרניות ביותר בישראל, על חייהן ועולמן. במטפחות שחורות לראשן וידיש בלבד בפיהן, הן מתבדלות עד הקצה מהעולם החיצוני, ולא במהרה ישוחחו עם אישה זרה. ספרה רחב ההיקף של זלצברג-בלאק, "הן עדיין יושבות ותופרות: מעולמן של נשות חסידות תולדות אהרן" (בהוצאת מוסד ביאליק), מגלה כי המחברת עמדה במשימה המאתגרת.

בתחילה ניסתה זלצברג לפנות ברחוב לנשים מהקהילה, שלבושן הייחודי מסגיר אותן, אך נתקלה בסירוב מוחלט. רק לאחר ניסיונות חוזרים ונשנים היא איתרה סדקים בחומה, רכשה אטיאט את אמונן של נשות הקהילה, ולבסוף אף זכתה להכרה ולחסות מאת ה"רעבעצן", אשת האדמו"ר בכבודה ובעצמה. הקירוב המפתיע הזה נומק בכך שהחוקרת איננה זרה לחלוטין אלא "מגיעה מבית טוב", שכן אביה היה חסיד קו'ניץ, ולפיכך יש תקווה שהיא תחזור לשורשיה החסידיים.

שבע שנים בילתה זלצברג בקהילה. היא התארכה אצל משפחות, השתתפה באירועים ובטישים, וניהלה שיחות ארוכות עם נשות הקהילה שנפתחו בפניה ושיתפו אותה בהשקפת עולמן, באורח חייהן ואפילו בתחום הזוגי והאינטימי. גם מי שלא חשקה נפשו בקריאת חומר אקדמי-עיוני, ימצא כאן עלילה של ממש ובה דמויות, מונולוגים ורגעים קומיים שיכלו להפוך לסרט משובח.

הכי מעניין

"מרגישה שנולדתי עם זה": חן קורן מדברת על הכל

רחלי מלק-בודה

הזמרת שהתבגרה והכוכב שהגיע משום מקום: סיכום שנה מוזיקלית

שרול גוטמן

"רק בזכות שאלה של הילד שלי, שנמצא על הרצף האוטיסטי, התגייסתי לחשמונאים"

קלמן ליבסקינד

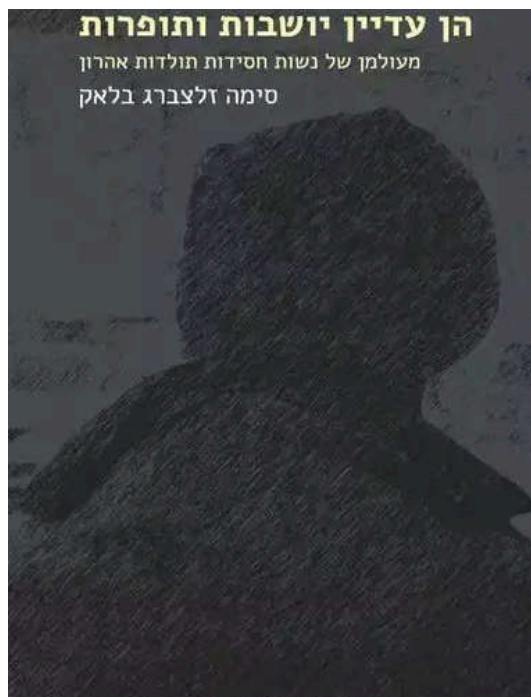
"הציבור הבין שעדיף לקנות מישראל ולא מטורקיה": מגדלי הסימנים של ראש השנה

ריקי ממן +4

"הדבר העיקרי שלמדתי בחתונמי הוא שאני צריכה לשמור על עצמי"

שיראל דילר

| צילום: ללא

אופי התערותה של החוקרת בקהילה הסגורה עשוי לשמש כנושא למחקר בפני עצמו, שמלמד רבות על האופן שבו חברה מתבדלת מגיבה לזרים המתעניינים בה. לצד מי שראו בקשר איתה מעשה של חסד או הזדמנות להחזיר אותה למוטב, ואף ניסו להציע לה שידוכים, היו כאלה שהשתמשו בה כצוהר לעולם שבחוץ, ביקשו ממנה לברר עבורם עניינים רפואיים "שמה באוניברסיטה", או מצאו בה אוזן קשבת, דמות ניטרלית שניתן לשתף בבעיות מבלי לחשוש מפגיעה במעמד הקהילתי ובשידוכי הצאצאים.

עוד כתבות בנושא

← **לקראת השנה החדשה: דברים שלמדתי מפסיכולוג אמריקני ומאיריס חיים**

← **הברית בין ה' לעם ישראל נכרתה עם כולם - כולל כולם**

← **לא במקרה התורה ניתנה דווקא לעם ישראל**

שבע שנות המחקר – סוף שנות התשעים ותחילת שנות האלפיים – היו שנים סוערות בקהילת תולדות אהרן. בשנת 1996 נפטר האדמו"ר הקודם, ר' אברהם יצחק קאהן, והמחלוקת על זהות ממלא מקומו חוללה בקהילה פיצול עמוק שקרע משפחות. לוויוכו היה גם צד אידיאולוגי, שכן שני הבנים הממשיכים ביטאו ניואנסים שונים בתוך ההשקפה הקיצונית והמתבדלת של הקהילה. ייתכן שגם העובדה הזו סייעה לזלצברג־בלאק, שבנות שיחה ששו על ההזדמנות להדגיש את שונותן מהפלג השני.

ניצחון הקנאים

האב המייסד של קהילת תולדות אהרן, מהוותיקות שבקהילות החרדיות הירושלמיות, הוא ר' אהרן ראטה, מנהיג חסידי הונגרי שהשתקע בארץ בשנות הארבעים של המאה הקודמת. ר' אהרן, שהיה נטול ייחוס אדמו"רי, ייסד את "חברת שומרי אמונים" והנהיג אותה כאדמו"ר לכל דבר. מי שביקש להצטרף לחבורה נדרש לקבל על עצמו שורת "תקנות" מחמירות ומפורטות, שכללו בין השאר הנהגות ראויות בבית המדרש ואף במקווה, דרכי תפילה ולימוד, חובת השתתפות באירועים בקהילה וכמובן גדרי צניעות, קדושה וחינוך. על המפר את התקנות, הודגש, "נאסר אפילו דריסת הרגל בחצר".

התקנות המדוקדקות יורדות לרזולוציות כמו מתי ניתן להעלות לתורה משהו שזקנו מגולח, מי ראוי לעבור לפני התיבה, והחובה להשתתף בטישים. מעניין במיוחד העיסוק הרב בלבוש הגברי, כולל סוג הכובע בשבת ובחול, פירוט שכבות הלבוש הארוך, אורך המכנסיים, סדר הכפתורים בחליפה, צבע הגרביים וסוג הנעליים. הנשים נדרשות באופן כללי "ללבוש בגדים ארוכים כלבוש נשים הצנועות שבירושלים". מלבד סוגיית גילוח הראש שתכף נגיע אליה, הפירוט בעניינן מתמקד בכך שהגרביים "יהיו שחורים כפולים... שלא יהא נראה בשרם אפילו כל שהוא". התקנות גם קובעות "שלא ילכו יחדיו איש ואשתו בשוק, אלא הוא מקודם ואשתו אחריו".

"למרות העיסוק הרב בצניעות, הנשים בקהילה מטופחות מאוד, משקיעות בלבוש רשמי ומכובד, וחלקן אפילו עושות כושר והולכות למכוני יופי. כשהגעתי לאחד האירועים צנועה כהוגן, מישהי הביאה לי צווארון מעומלן לקישוט כדי לשדרג את הלבוש"

הקהילה קיבלה את הכינוי "רבי'אהר'לך" על שם מנהיגה, והתאפיינה בקיצוניות דתית ובבדלנות ממודרנה. אנשי היישוב הישן שכנעו את ר' אהרן לאמץ את הלבוש הירושלמי המסורתי. כך הפכה ה"זברה", החליפה בעלת הפסים הכחולים-אפרפרים, ללבוש המוכר של בני הקהילה, והמטפחות השחורות לסימן הזיהוי של הנשים. ברבות הימים ויתר הציבור הירושלמי המקורי על סממנים אלה, ורק המצטרפים המאוחרים, ה"רבי'אהר'לך", ממשיכים לשמר את הלבוש המסורתי. השילוב של מנהיג חסידי שמוצאו באורתודוקסיה ההונגרית הקנאית, יחד עם קנאותם של אנשי היישוב הישן, יצר את האטמוספירה הייחודית של ה"רבי'אהר'לך".

עם פטירתו של רבי אהרן ב'1947, התרחש הפיצול הראשון בקהילה. חלק קטן מהחסידים קיבלו את מרות בנו ר' אברהם חיים, שהפך לאדמו"ר משומרי-אמונים. אך מרביתם העדיפו להכתיר את חתנו ר' אברהם יצחק קאהן, שנתפס כמי שמשמר את דרכו הבלתי מתפשרת של חמיו. הקהילה אימצה את השם "תולדות אהרן", על שם המייסד. עם קום המדינה, הבדלנות הקהילתית קיבלה גם ביטוי אנטי-ציוני חריף; בתולדות אהרן נמנעים מקבלת תקציבים מהמדינה, לא משתתפים בבחירות ומקפידים שלא לדבר בעברית. במהלך השנים התרחבה החצר וכיום היא אחת הקהילות הגדולות ביותר המרכיבות את "העדה החרדית".

עם פטירתו של הרב קאהן ב'1966 התפצלה הקהילה בשנית. חלק נכבד קיבל את מרותו של הבן הבכור, ר' שמואל יעקב, שנחשב למתון יותר בעקבות קרבתו לאדמו"רי ויז'ניץ, המשתייכים למיינסטרים החרדי. ואולם רוב החסידים העדיפו את הבן ר' דוד קאהן, שנחשב נאמן יותר לדרך אבותיו. בסופו של

מאבק סוער ויצרי הוכתר ר' דוד לאדמו"ר מתולדות אהרן. הבן הבכור, שנאלץ לוותר על שמה של הקהילה, קרא לקהילתו "תולדות אברהם יצחק", על שם אביו.

"ניסיתי להבין את החוויה של הנשים מתוך נקודת מבטן". סימה זלצברג-בלאק | צילום: נעמה שטרן

בתקופת חייה הקצרה יחסית עברה אפוא תולדות אהרן שני פיצולים. בשני המקרים, רוב החסידים זנחו את הירוש הטבעי שהואשם במתינות יחסית, וביכרו יורש חלופי בשל רצונם לשמר את הדרך הקיצונית. הדבר ממחיש עד כמה דומיננטית הקנאות בקהילה זו, שחסידיה מתפצלים שוב ושוב למענה. את נשותיה של קהילה זו ביקשה זלצברג להכיר ולחקור, ולהתמודד לא רק עם מחסום הבדלנות הכללי אלא גם עם מחסום הצניעות והפטריארכיה ולהגיע לקול הנשי שאינו נשמע.

תנ"ך מצונזר

נושא ה"קדושה", שם קוד למלחמה ביצר המיני, מעסיק רבות את אנשי תולדות אהרן. הוא כולל דרישות מחמירות של שמירת עיניים לגברים, ודרישות צניעות מפורטות לנשים. אך נדמה כי מה שמייחד את נשות הקהילה בעולם החרדי הוא מה שניתן לכנות "צניעות הראש". העיסוק בשיער ובכיסוי הראש מרכזי בעולמן של נשות הקהילה, והוא תופס נתח נכבד גם בספרה של זלצברג.

מגיל קטן נמנעות ילדות הקהילה מלספר את שערותיהן. את השיער המתארך חובה לקלוע לצמות, עד החתונה. במעבר חד ובמסגרת טקס חגיגי המלווה במתנות, הנשואה הצעירה מגלחת את ראשה ומכסה אותו במטפחת שחורה, שאורכה ודרכי קשירתה נידונים אף הם בפירוט ומהווים מדד פנים-קהילתי לרמת האדיקות. יצוין כי מנהג התגלחת כשלעצמו מתקיים בקהילות חסידיות רבות.

חלק מהנשים ששוחחו עם זלצברג הגדירו את אירוע התגלחת כטראומטי והתייחסו אליו כאל "קורבן" של "מסירות נפש". אחרות הביעו אדישות לנושא ואף התלהבות, וראו את הקרחת המלווה אותן עד סוף ימיהן כמוסיפה יופי, שחרור ואף הנאה. אחת המרואיינות התאמצה להפגין את אושרה ושמחתה בתגלחת. "כולן רוצות את זה, אני נהנית, זה כיף", אמרה, וגייסה לעזרתה קרובת משפחה צעירה. "ואת, גולדי, היית רוצה כבר לגלח את השערות?", שאלה, והנערה השיבה כצפוי שהיא כבר ממתינה לרגע הזה.

"אחת הנשים אמרה לי 'אני מלכה'. קל לומר שהן הפנימו את הדיכוי, אבל דברים יותר מורכבים ממה שנראה לנו מבחוץ. גם בציונות הדתית יש מנעד של סיפורים ותגובות סביב כיסוי הראש, שנע בין ביטויי קושי ובין הפיכתו לסמל של יופי והעצמה"

עד כמה אפשר לקבל בפשטות את דבריהן של הנשים המעידות על שמחתן במנהגים מעין אלה, הזרים כל כך לאוזן מערבית? זלצברג מודה שאין לה תשובה חד־משמעית: "כששמעתי את הנשים מדברות בהתלהבות על התגלחת האמנתי להן והשתכנעתי באותנטיות שלהן. אבל כשהראיתי את תמלול השיחה לפרופ' פרידמן ולקולגות נוספות, הם הגיבו שזו רציונליזציה שנשים עושות. כשאישה בקהילה מציגה את הסיפור שלה היא נותנת לו פרשנות אישית, ואני כחוקרת נותנת את הפרשנות שלי. קשה לדעת מה בסופו של דבר מבנה ומעצב את מה שחשה מישהי מבפנים, והאם החוויה שלה היא אכן תוצר של רציונליזציה, של הבניה חברתית ביחס למודל יופי, של טעם אישי או גם וגם. ניתן רק לשער ולנסות לפרש. צריך גם לזכור שיש רצף של קולות ותגובות, ולכל אחת יש תחושות משלה".

מהפכת הקריירה הנשית שהתרחשה בחלקים נרחבים בחברה החרדית, לא הגיעה לנשות תולדות אהרן, שהעברית הדלה שבפיהן והקפדתן על הבדלנות משאירות אותן במקומן המסורתי. זלצברג מתארת את הפשטות שבה הוסבר לה ההבדל המהותי בין הגברים המפרנסים וקובעי המדיניות ובין הנשים עקרות הבית. בניסיונותיה להגיע לנשות הקהילה נתקלה זלצברג ב"שומרי סף" גבריים, כלשונה, רבנים ובעלים, שמנעו ממנה גישה לנשים בנימוק ש"הן לא מסוגלות להסביר לך על החסידות".

לצד תיאורים שעשויים לעורר אי נוחות אצל קוראים שמחוץ לחומות, זלצברג משרטטת מציאות מורכבת יותר: "למרות העיסוק הרב בצניעות, הנשים בקהילה מטופחות מאוד, משקיעות הרבה בלבוש רשמי ומכובד, וחלקן אפילו עושות כושר והולכות למכוני יופי. כשהגעתי לאחד האירועים שלהם צנועה כהוגן, אחת מהן הביאה לי צווארון מעומלן לקישוט כדי לשדרג את הלבוש שלי, שהיה פשוט מדי לטעמן. זיהיתי אצלן פיקוח פנימי על הנורמות שהוא חזק לא פחות מהפיקוח החיצוני ומהסנקציה הקהילתית". זלצברג גילתה גם שנשות הקהילה מעריצות את האדמו"ר בלהט רב יותר מן הגברים, שרואים את הרבי בבית הכנסת "בגודל טבעי" ונחשפים גם לחולשותיו.

פרק מרכזי בספר עוסק בחינוך הבנות. כחברת נשים שמתקיימת בנפרד מהגברים, למנהלות בתי החינוך של הקהילה יש כוח רב, אימתן מוטלת על נשות הקהילה, והן יוצרות מין היררכיה פנים־מגדרית. אפילו יוזמות של הדרכת הורים קבוצתית לנשים נזקקו בשעתן לאישורן של המנהלות. לימודי ההשכלה הכללית מינימליים ביותר, וניתן דגש על הקניית ידע באפייה, בישול ותפירה. אפילו לימוד החומש עורר ויכוח פנימי: חלק מההורים העדיפו שבנותיהם לא

ילמדו את סיפורי התנ"ך במקור אלא בגרסה מעובדת ביידיש, "געשיכטע", כדי לא להיכשל באיסור ללמד את הבת תורה. ה"געשיכטע" מסייע גם לצנזר "כל מיני קטעים שלא צריך, כמו מעשה תמר ויהודה ופילגש בגבעה", כלשון אחת המרואיינות.

סימה זלצברג-בלאק | צילום: נעמה שטרן

צורת השידוך בקהילת תולדות אהרן כפי שהיא מוצגת בספר, איננה חריגה במיוחד בעולם החסידי. ההורים מנהלים את השידוך באמצעות שדכן, בודקים התאמה משפחתית ודתית, וחלקם מנסים לנחש גם את פוטנציאל ההתאמה בין בני הזוג. בתולדות אהרן, הצעירים בני ה-18 מקיימים שיחה קצרה במעמד סגירת השידוך בלבד. בתחום זה בוצע בקהילה שינוי זעיר, וכיום מותר לבני הזוג להיפגש קצרות גם לפני ערב סגירת השידוך. הורים פתוחים יותר אף מערבים את הבת בפרטיו של המיועד. מתברר שהורים נותנים משקל רב למראה החיצוני של שני בני הזוג, כי "חשוב שתהיה משיכה".

במידה מסוימת, קולן של הבנות נשמע יותר מזה של הבנים בבחירת השידוך. "לבנות מותר להסתכל על הבנים", מסבירה זלצברג, "זה מאפשר להן לצפות בטיש על הקהל, לעקוב שעות ארוכות אחרי בחור שהוצע להן ולהתרשם ממנו. במקרים קיצוניים הן עשויות אפילו לבקש מיוזמתן להשתדך עם בחור שמצא חן בעיניהן. הצעיר, לעומת זאת, יודע שכלות פוטנציאליות צופות בו ומקפיד על הופעה נאותה באירועים, אבל הוא נטול יכולת לראות אותן, ואין לו שום דרך לראות מישהי בהיתר ולבקש מהוריו לשדך לו אותה".

נסיעה אקראית במונית

ילדותה של זלצברג עברה עליה ברובע היהודי שבעיר העתיקה בירושלים. "זה היה בשעתו מקום ססגוני ביותר, אבן שואבת למגוון של דמויות מכל העולם", היא מתארת. "החיים שם עוררו בי סקרנות רבה ביחס לאנשים ולתרבויות שונות".

היא גדלה בבית ציוני-דתי עם "ניחוח חסידי" כלשונה. אביה המנוח, ירחמיאל משה, שימש שנים רבות כרב צבאי תחת פיקודו של הרב שלמה גורן והושפע מדמותו. אביו, ר' שמריהו זלצברג, היה מוותיקי חסידי קו'ניץ בתל-אביב, חסידות שחבריה היו אנשי עמל ותרמו רבות להתפתחותה של העיר העברית הראשונה. "סבי עלה לארץ מלודז' עם רעייתו וילדיו באמצע שנות השלושים,

בהנחייתו של הרבי מקו'ניץ, מספרת זלצברג. "הוא ואבי היו קשורים בנימי נפשם לחסידות קו'ניץ, וראו ברבי מקו'ניץ דמות מופת והאיש שלמעשה הציל אותם מההשמדה הנאצית.

"אבי היה שילוב של נשמה חסידית, בוגר ישיבת חברון הליטאית, וציוני נלהב", ממשיכה זלצברג. "הוא שימר בביתנו מנהגים וגינונים חסידיים. מאז פטירתו של הרבי מקו'ניץ בשנת 1966 הוא ניסה למלא את החלל באמצעות ביקור אצל אדמו"רים שונים. אני זוכרת שבכל שנה בט"ו בשבט היה ממתין לי בבוקר, במרכז המטבח, תפוח עץ יפהפה מהטיש של הרבי מבעלז. בשעתו לא הבנתי את הצורך שלו ב'רבי'. היום, בעקבות המחקר על תולדות אהרן, אני מבינה היטב".

אימה של זלצברג, פרנסס, עלתה מניו-יורק בגפה בגיל צעיר מתוך אידיאולוגיה ציונית. סבה וסבתה היגרו לארה"ב לאחר פרעות פטליוורה בעירם קמניץ. "סבי ואחיו נורו לעיני אימם. סבי העמיד פני מת ושרד. זו הייתה טראומה משפחתית שליוותה את אימי כל חייה ועיצבה את תפיסת עולמה הציונית". האם לימדה עבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית. כך גדלה זלצברג בבית שמיזג נגיעות חסידיות עם אידיאולוגיה ציונית והשכלה אקדמית. היא למדה במוסדות חינוך ממלכתיים-דתיים ושירתה בצה"ל. כיום היא מתגוררת עם בעלה בירושלים ונמנית עם הסגל הבכיר של בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת אריאל.

מה הביא אותך לחקור דווקא את תולדות אהרן, אני שואל. "הייתי תואר שני בתעשייה וניהול בטכניון, והתחום הזה באמת לא היה קשור אליי. אבל אז נחשפתי לספרו של פרופ' מנחם פרידמן (מחלוצי מחקר החברה החרדית; מ"ל) והוקסמתי. החלטתי שאת הדוקטורט שלי אעשה בהנחייתו, ואקדיש אותו לחברה הזו". נסיעה אקראית במונית עם אישה חסידית, שסיפרה לה על נשות תולדות אהרן ש"עדיין יושבות ותופרות כמו פעם", הציתה את סקרנותה של זלצברג והיא החליטה למקד את כתיבתה בנשות קהילה זו.

בין כתיבת הדוקטורט, בהנחיית פרופ' מנחם פרידמן ובמסגרת המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בראילן, ובין פרסום הספר חלפו שנים לא מעטות. זלצברג מסבירה מדוע: "כשסיימתי את השהות בקהילה הייתי מחוברת אל הנשים שפגשתי, אהבתי אותן. הרגשתי מעורבת מדי ושאיני צריכה ריחוק מהקהילה כדי להיטיב את הכתיבה שלי". במהלך התקופה הזו עקבה זלצברג אחרי השינויים בקהילה ועדכנה את הנתונים והתובנות. אכן, הספר אינו מייפה את המציאות; התפיסות הקיצוניות והיעדר ההשכלה מוצגים בפירוט, ללא כל ניסיון לערוך להן רומנטיזציה, ועם זאת ניכרת גם חיבתה של הכותבת לבנות שיחה.

כשאני שואל אם לדעתה הספר מעליב את הקהילה או מחמיא לה, אומרת זלצברג: "הדבר האחרון שרציתי הוא להעליב מישהו, הן כיחידים והן כקבוצה. הן מאוד יקרות לליבי עד היום. אבל ייתכן שיש בקהילה כאלה שעשויים לפרש דברים מסוימים שכתבתי כחוטאים למציאות שלהם. יש פה גם עניין של עולם מושגים אחר. אנשי תולדות אהרן רחוקים מלהיות טיפשים, אבל השפה החילונית והלשון האקדמית יכולות גם לייצר פערי הבנה ופגיעות". אפשרות אחרת שזלצברג מעלה היא שהספר יתקבל שם באדישות: "הן חיות בעולם שלהן ועשויות לא לגלות עניין רב במה שחוקרת באקדמיה כתבה עליהן".

בעיני זלצברג, המחקר שלה על תולדות אהרן עשוי לספק תובנות שיש להן רלוונטיות מעבר להיבט המקומי של קהילה מסוימת: "זו חברה כמו כל חברה אנושית, רק שהכול שם יותר קיצוני. בשבילי זה היה כמו להניח זכוכית מגדלת

על תופעות חברתיות כמו יחסי נשים וגברים, יחסי כוח ועוד, בהקשר חברתי ודתי מסוים. יש פה מיקרוקוסמוס שאפשר להשליך ממנו על כל קהילה דתית - גם בציונות הדתית יש מנעד של סיפורים ותגובות סביב כיסוי הראש, שנע בין ביטויי קושי ובין הפיכתו לסמל של יופי והעצמה. ובנוגע לשאלת האושר והאומללות, דברים יותר מורכבים ממה שנראה לנו מבחוץ. אחת הנשים שם אמרה לי 'אני מלכה'. קל לנו להפטיר ולומר שהן הפנימו את הדיכוי וכדומה, אבל אני חיפשתי את מה שמעבר לכך, וניסיתי להבין את החוויה של הנשים הללו מתוך נקודת המבט שלהן. בהחלט נחשפתי לנשים שצורת החיים הזו מתאימה להן, ושיש להן חיים טובים ומאושרים במסגרת הקהילה".